

Hakemli Makale / Refereed Article

Geliş Tarihi / *Received*: 23.01.2017 • Kabul Tarihi / *Accepted*: 14.06.2017

Safevî Şahlarının Ahlat ve Adilcevaz'la İlgili İki Fermanı Üzerine

Namiq MUSALI*

Öz

Safevîler Anadolu üzerinde derin etkilere sahip olmalarına rağmen bu devletin söz konusu bölge ile ilgili belgelerinin Türkiye'de yeterince araştırıldığını ve çevrildiğini söylemek mümkün değildir. Makalemizde erken dönem Safevî şahlarının Ahlat ve Adilcevaz'a ilişkin iki fermanını Farsçadan Türkçeye çevirdik ve inceledik. Her iki fermanın aslı Topkapı Sarayı Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Bunlardan ilki I. Şah İsmail'in fermanı olup, Ahlat ve Adilcevaz ahalisinin vergi yükünün hafifletilmesi konusundadır ve H. 920 / M. 1514 yılına aittir. Diğeri ise I. Şah Tahmasp'ın barış girişimleri kapsamında Adilcevaz'ın Osmanlı yöneticisi Yularkıstı Sinan Paşa oğlu Mustafa Bey'e gönderdiği fermanıdır ve H. 960 / M. 1553 yılında kaleme alınmıştır. Her iki evrak, bölgesel tarihin öğrenilmesi açısından değer arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: *Ahlat, Adilcevaz, Safevîler, Ferman, Farsça*

On Two Decrees by Safavid Shahs about Akhlat and Adiljevaz

Abstract

Safavids had deep influences on Anatolia. However, the documents issued by the Safavids regarding this region have not been sufficiently investigated and translated two decrees in Turkey. In current article we studied and translated from Persian to Turkish by early Safavid shahs on Akhlat and Adiljevaz. The originals of these decrees are kept in the archive of Topkapı Palace Museum. The first decree, which dated 920 A.H. / 1514 A.D., issued by Shah Ismail I on tax relief for the residents of Akhlat and Adiljevaz. The other is a decree by Shah Tahmasp I to the Ottoman ruler of Adiljevaz Mustafa Bey, a son of Yularkıstı Sinan Pasha. It was written in 960 A.H. / 1553 A.D. Both of these documents are valuable sources for the study of local history.

Key words: *Akhlat, Adiljevaz, Safavids, Decree, Persian*

---

* Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
namiq.musali@gmail.com

Giriş

XV. yüzyılda Safevî şeyhleri Anadolu ile sıkı bir irtibat halindeydiler. Burada yoğun bir propaganda faaliyeti içine girmiş bulunan Safevîler, bölgedeki çok sayıda grupları kendilerine bağlamayı başarmışlardı. XVI. yüzyılın başlarında Tebriz merkez olmak üzere Azerbaycan'da kurulan Safevî Devleti çok geçmeden hızla genişleyerek imparatorluğa dönüştü. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun da önemli bir kısmı bu yeni devletin sınırları içinde bulunmaktaydı. Gerek Anadolu'daki bağlıları ve gerekse de bu coğrafyada sahip oldukları topraklar göz önünde bulundurulduğu zaman Safevîlerin Anadolu'ya özel bir ilgi duymaları şaşılacak bir husus olmasa gerektir. Safevîler, Osmanlılar karşısında aldıkları yenilgilerin ardından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki topraklarını kaybetmelerine rağmen bu coğrafyaya olan hassasiyetlerini yitirmemiş, akınlar yapmak, dâîler göndermek ve Anadolu'daki yandaşlarıyla bağlantılarını sürdürmek suretiyle buradaki varlıklarını hissettirmeye çalışmışlardır.

Safevîlerin Anadolu'daki politikalarının incelenmesi açısından söz konusu hanedanın bu bölgeyle ilgili resmî belgeleri önem taşımaktadır. Türkiye'de bu tür vesikaların araştırılması ve Türkçeye kazandırılması yönünde çalışmaların yürütülmesi gerektiği kanaatindeyiz. Makalemiz kapsamında ilk Safevî hükümdarlarından I. Şah İsmail ile oğlu I. Şah Tahmasp'ın Ahlat ve Adilcevaz'la ilgili vermiş oldukları iki fermanı tanıtmayı, incelemeyi ve Türkçeye çevirmeyi amaçladık. Söz konusu vesikaların aslı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde korunmaktadır. Belgelerin fotokopileri, Almanya'nın Marburg şehrindeki Philipps Üniversitesi'nin Yakın ve Orta Doğu Araştırmaları Merkezi (Centrum für Nah und Mittelost Studien) tarafından kurulmuş olan ve Farsça tarihî belgelerin fotokopilerini içeren elektronik arşivde yerini almıştır¹. Yine her iki evrakın Farsça orijinal metinleri ve Almanca çevirileri Macaristan'da yayınlanmıştır². Fakat ne elektronik arşivde, ne de Macaristan baskısında bu fermanlar detaylı incelenmeye tabi tutulmamıştır ve gerekli açıklamalarda bulunulmamıştır.

1. Safevîlerin Ahlat ve Adilcevaz'a Yönelik Politikaları

Ahlat ve Adilcevaz 1507 yılında Bitlis Emirliği ile beraber Safevî iktidarı altına girmişlerdi. I. Şah İsmail (1501-1524) buranın yönetimini kendi komutanlarından Kurt Bey'e vermiş, Behram Bey Dulkadir'i de naip olarak tayin

---

¹Philipps Universität (Marburg), *Persian Digital Archive*, <http://www.asnad.org/fa/> (erişim tarihi: 26.12.2016).

²Lajos Fekete, *Einführung in die persische Paläographie: 101 persische dokumente* (Aus dem Nachlass des Verfassers herausgegeben von György Hazai), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, s.315-317,409-410, Tafel 119,161.

etmişti³. Safevî vergi defterlerinden anlaşıldığı üzere, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ne göre Piçin (Maymun) yılında (1511-1512) Ahlat ve Adilcevaz tiyul (koşullu feodal toprak mülkiyeti) olarak Ahmed Bey Dulkadir'in yönetimi altındaydı ve Azerbaycan memleketine bağlıydı. Ahmed Bey Dulkadir bir tiyul sahibi olarak buradan topladığı vergilerden devlet hazinesine aynı yıl içinde 2 tûmân / tümen ve 7000 dinar ödeme yapmıştı⁴.

1514 yılında vuku bulan Çaldıran savaşının ardından bölgenin Osmanlı kontrolüne girmesine rağmen I. Şah Tahmasp (1524-1576) tarafından 1532, 1535, 1548 ve 1552 yıllarında kısmî başarılarla buraya akınlar gerçekleştirilmiştir. 1555 yılında imzalanmış olan Amasya Antlaşması'yla Safevîler, Ahlat ve Adilcevaz'ın Osmanlı sınırları içine alınmasını kabullenmek zorunda kalmışlardır⁵. Fakat Safevîlerin bu yöreye ilişkin ilgi ve merakında bir azalma meydana gelmemiştir. Onların çok sonraları dahi buralara askerî seferler düzenlediklerine tanık oluyoruz. Örneğin, Şah Safi'nin emri üzerine Divanbeyi Rüstem Han, 1629 yılında Hakkari, Van, Erciş, Ahlat ve Adilcevaz'a kadar olan bölgeyi yağmalayarak epey tahribat vermişti⁶.

Aşağıda sunacağımız iki fermanın, Safevîlerin bu bölge ile ilgili politikalarının aydınlatılması açısından belli bir değere sahip olduğuna inanıyoruz.

2. I. Şah İsmail'in Fermanı

Ahlat ve Adilcevaz'a yönelik vergi politikasının değiştirilmesini konu eden 5 Muharrem 920 / 2 Mart 1514 tarihli belgenin aslı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde 5831 sayılı evrak olarak kayıt altına alınmıştır. Söz konusu vesikanın Sultan Selim'in Çaldıran seferi sırasında ele geçirilerek İstanbul'a götürüldüğünü tahmin edebiliriz.

---

³Orhan Kılıç, *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1606)*, Tamga Yayıncılık, Ankara, 1999, s.8.

⁴Kioumars Ghereghlou, "Cashing in on Land and Privilege for the Welfare of the Shah: Monetisation of Tiyül in Early Safavid Iran and Eastern Anatolia", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 68 (1), Budapest, 2015, p.121.

⁵Namiq Musalı, "Safevî Kaynaklarına Göre I. Şah Tahmasp ve Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Ahlat ve Çevresinde Safevî – Osmanlı Savaşları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:II, Sayı: 5, Mayıs 2015, s.16-31, s.29.

⁶Özer Küpeli, *Osmanlı – Safevî Münasebetleri (1612-1639)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014, s.178.

Fermanın Türkçe çevirisi:

“Övülmek Allah’a mahsustur⁷.

Bismillahi’r-Rahmani’r-Rahim.

Yâ Ali!

Hüküm Allah’ındır.

Ebü’l-Muzaffer İsmail Bahadır sözümüz

Şimdiki vakitte karara aldık ki, Ahlat ve Adilcevaz umumi geçiş yolu üzerinde buldukları ve oranın insanların hali harap ve bitkin olduğu için oradan geliş gidiş yapan cemaat, gaziler ve ulu emirlerin mülazımları, asla cihanın boyun eğdiği hükmümüzün zıddına davranıp da buranın insanların halini sıkıntıya sokmasınlar, onlardan alefe, ulufe, konalga, bîgâr, ulak ve ulam talep etmesinler, aza ve çoğa tamah ve meyil göstermesinler ve geçip gitsinler ki, oranın reayası ve ahalisi rahat bir biçimde ziraat, ticaret ve imar faaliyetleriyle uğraşsın. Bunun kesin bir karar olduğunu bilsinler, ona karşı gelmesinler ve ona uymanın vacip ve lazım olduğunu anlasınlar.

920 senesinin Muharrem ayının 5’de yazıldı⁸.

Fermanın içeriğinin iyi anlaşılabilmesi için metindeki bazı terimlerin izaha muhtaç olduğu kanaatindeyiz.

Öncelikle Şah İsmail, Türk-Moğol devlet geleneğinden yola çıkarak kendisini Bahadır unvanıyla anıyor ve Türkçe “sözümüz” ifadesiyle fermanın içeriğinin anlatımına başlıyor. “Savım, sözüm, sözümüz” formülü, Göktürklerden başlayarak Uygurlarda, İlhanlılarda, Altınordu’da, Timurlularda vd. Türk devletlerinde ferman ve mektupların yazımında aktif bir şekilde kullanılmıştır.

Alefe ve ulufe – Arapçada gıda ve yem anlamını veren kelimelerdir⁹. Bu ifadeler, Safevîler zamanında ve öncesinde devlet tarafından çeşitli amaçlarla görevlendirilerek yolcu edilen memurlara, vergi toplayanlara, elçilere, onların hizmetkârlarına ve binek hayvanlarına, ayrıca seferde olan ordu birliklerine, onların uğradıkları ve geçip gittikleri yerlerin reayası tarafından yiyecek içecek verilmesini öngören bir vergi türüydü. Söz konusu kavramlar, kaynak ve vesikalarda çoğu zaman beraberce yer almaktadırlar. Alefe terimiyle daha çok insanlar için gıda ürünleri ve azık verilmesi, ulufe ifadesiyle ise onların binek hayvanları için yem tedarik edilmesi kastedilmiş oluyordu. Tarihî kaynaklarda,

---

⁷ Bu satır, fermanın el yazısının fotokopisinde yer almamasına rağmen L. Fekete’nin hazırladığı baskıda bulunduğu için buraya alındı.

⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak No. 5831; bkz.:Lajos Fekete, *a.g.e.*, No. 50, s.315-317; Philipps Universität (Marburg), *Persian Digital Archive*, <http://www.asnad.org/fa/document/696/> (erişim tarihi: 26.12.2016).

⁹ Vladimir Minorsky, “A Soyūrghāl of Qāsım b. Jahāngīr Aq-Qoyunlu (903/1498)”, *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, Vol. IX, No. 4 (1939), p.948.

yolculuk yapan resmî görevlilerin kendi ihtiyaçlarından daha fazlasını reayadan talep ettiklerini gösteren örnekler bulunmaktadır¹⁰.

Konalga – eski Türkçede bu kelime harfiyen “göçebe ve yolcuların yolculuk veya göç sırasında konakladıkları sulu ve otlulu yer, konak yeri” anlamına gelmektedir¹¹. Terim olarak konalga, yolculuk yapan devlet görevlilerinin, yabancı elçilerin ve feodal ayanların reaya tarafından evlerde konaklanması anlamında bir mükellefiyet idi. Konaklamanın sağlanmasının yanı sıra reaya, bu aristokrasi ve bürokrasi temsilcilerinin, onların maiyetinin, hizmetçilerinin ve binek hayvanlarının karnını da doyurmalydı¹².

Bîgâr (Azerbaycan Türkçesinde “biyar” diye telaffuz edilir) – köylülerin üzerindeki en ağır mükellefiyetlerden biriydi. Bu yükümlülüğü taşıyan köylüler, devletin veya bağlı buldukları feodalın yararına kale, saray, yol, köprü, su kanallarının inşası ve inşaat malzemelerinin taşınması gibi belli işlerde bedava çalışmak zorundaydılar¹³. Osmanlıcadaki karşılığı angaryadır¹⁴. Bîgâr’ın bir türü de reyanın yolculuk yapan resmî heyetlerin atlarını ve mülkiyetini koruma zorunluluğundan oluşmaktaydı¹⁵. Daha kapsamlı bir şekilde değerlendirecek olursak, bu fermanla geçen bîgâr terimiyle, resmî heyetlerin üyelerine reaya tarafından çeşitli hizmetler gösterilmesinin düşünüldüğü de söylenebilir.

Ulak – Türkiye Türkçesinde esas itibariyle “haberci, postacı” anlamlarında¹⁶ kullanılmasına rağmen, Azerbaycan Türkçesinde “yük ve binek hayvanı” şeklinde açıklanmaktadır¹⁷. Terim olarak, devlet haberleşme hizmeti reislerinin talepleri üzerine reaya tarafından habercilere ve postacılara binek ve yük hayvanlarının verilmesini öngören bir mükellefiyettir¹⁸. Çoğu zaman bu mükellefiyet kapsamında reayadan alınan atlar bir daha geri iade edilmiyordu. Bu

¹⁰Abdülkerim Alizade, *Sotsialno-ekonomiçeskaya i političeskaya istoriya Azerbaydjana v XIII-XIV vv. İzdatelskiy dom “Kavkaz”, Baku, 2012, s.249-252; Oktay Efendiyev, *Obrazovaniye Azerbaydjanskogo gosudarstva Sefevidov v naçale XVI veka. İzdatelstvo Akademii Nauk, Baku, 1961, s.42.**

¹¹ Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*,

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58636e2a6bd534.45516353 (erişim tarihi: 26.12.2016).

¹²Oktay Efendiyev, *a.g.e.*, s.43; Vladimir Minorsky, *a.g.m.*, p.498.

¹³Abdülkerim Alizade, *a.g.e.*, s.244; Oktay Efendiyev, *a.g.e.*, s.44.

¹⁴Vladimir Minorsky, *a.g.m.*, p.950.

¹⁵Abdülkerim Alizade, *a.g.e.*, s.250.

¹⁶ Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*,

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58636f9963f992.14311897 (erişim tarihi: 26.12.2016).

¹⁷Alihaydar Orucov vd., *Azerbaycan dilinin izahlı lugati*, IV c., Şark-Garb Neşriyatı, Bakü, 2006, s.401.

¹⁸Oktay Efendiyev, *a.g.e.*, s.42.

durum, tarım işlerinin yürütülmesini olumsuz yönde etkiliyor ve ahaliyi çok zor durumda bırakmış oluyordu¹⁹.

Ulam – Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'ne bakıldığında, Iğdır, Kars, Erziş ve Van yörelerinde “yükümlü, angarya”, Silifke, İçel taraflarında “ekli, bağı”, Erzurum'da ise “ücretsiz ve bazen sıra ile görülen iş” anlamlarını içerdiği görülmektedir²⁰. V. Minorsky, bu terimin anlamını hiçbir sözlükte bulamadığını belirtir ve bunun ahali tarafından devlet habercilerine ve postacılara gösterilen hizmet anlamına gelebileceğini ifade eder²¹. A. Lambton ulam mükellefiyetini, ahalinin “hiçbir ücret almaksızın hükümet memurlarına hizmet etmesi ve bir köyden diğerine gitmeleri için onlara kılavuzluk yapması” şeklinde yorumlar²². İ.P. Petruşevsky'ye göre ulam, “ayrıcalıklı öneme sahip ulakların, kuryelerin ve devlet postasından yararlanan diğer görevli kişilerin masraflarının reaya tarafından ödenmesini” öngören bir mükellefiyet türüdür²³. Kanaatimizce, ulam teriminin ulak ifadesiyle beraber kullanıldığı göz önünde bulundurularak ve kelimelerin anlamından yola çıkılarak, ulam tabirinden resmî yolcu heyetlerinin hayvanlarına reaya tarafından hizmet edilmesinin (nallanmasının, temizliğinin ve bakımının yapılmasının vs.) kastedildiği kuvvetle muhtemeldir.

Fermandan anlaşıldığı üzere, Safevî Devleti'nin başkenti olan Tebriz'i Doğu Anadolu'ya bağlayan önemli bir güzergâh üzerinde bulduklarından dolayı Ahlat ve Adilcevaz halkı buradan gelip geçen ordu birliklerine, resmî görevlilere, devlet adamlarına, onların maiyetine, binek ve yük hayvanlarına sürekli olarak hizmet etmek, onlara yiyecek içecek sağlamak zorunda kaldığı için perişan duruma gelmişti. Yukarıda belirtilen vergi ve mükellefiyetlerin miktarı, kanunlarla somut bir şekilde belirlenmediği için bunların yerine getirilmesinin talep edildiği hallerde suiistimaller söz konusu olabilmekteydi. Bunun üzerine Van gölü civarındaki siyasi istikrarsızlıklar (birtakım aşiretlerin ayaklanmaları, Safevî yönetiminin sert politikaları ve bazı yerel emirlerin gözaltına alınması)²⁴ da eklenince, adı geçen yörede ahalinin ekonomik durumunun hiç de iyi olmadığı söylenebilir.

K. Ghereghlou, bu fermana dayanarak, 920 / 1514 yılına gelindiğinde Ahlat ve Adilcevaz'da ciddi bir nüfus azalmasının söz konusu olduğuna ve bu

¹⁹ Abdülkerim Alizade, *a.g.e.*, s.254.

²⁰ Türk Dil Kurumu, *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=ulam (erişim tarihi: 26.12.2016).

²¹ Vladimir Minorsky, *a.g.m.*, p.948.

²² Ann Lambton, *Mâlik ve Zâri' der İran* (tercüme: Menûçehr Emîri), Merkez-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1362 / 1983, s.208.

²³ İlya Pavloviç Petruşevsky, *Oçerki po istorii feodalnix otnoşeniy v Azerbaydjane i Armenii v XVI – naçale XIX vv.*, İzdatelstvo Leningradskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Leningrad, 1949, s.276.

²⁴ Şahin Mustafayev, *Vostoçnaya Anatoliya ot Akkoyunlu k Osmanskoy imperii*, Vostoçnaya Literatura, Moskva, 1994, s.22-28.

yüzden Şah İsmail'in buraları vergiden muaf bölgeler ilan etmek zorunda kaldığına vurgu yapmaktadır²⁵. Fakat bahsi geçen fermanla bu bölgeler vergiden tamamen muaf kılınmamıştı. Zira ahali sadece yolculuk yapan resmî heyetlerin ve devlet görevlilerinin karşısında sorumlu olduğu vergileri ödemek ve mükellefiyetleri yerine getirmek zorunluluğundan kurtulmuş, diğer vergi ve yükümlülükler ise yürürlükte kalmıştı²⁶. Tercüme ettiğimiz belgenin Sultan Selim'in Safevîler üzerine sefer için hazırlıklara başladığı döneme ait olması dikkat çekicidir. Belli ki bu fermanı imzalamakla Şah İsmail, bir taraftan Ahlat ve Adilcevaz'ın ekonomik durumunu düzeltmeye çalışmış, diğer taraftan da Osmanlılara karşı önemli çarpışma öncesinde bölge halkının sempatisini kazanmayı hedeflemiştir.

3. I. Şah Tahmasp'ın Fermanı

Ahlat'tan şah için elma tedarik edilerek gönderilmesini konu eden 960 senesi Ramazan ayı (11.08.1553 - 09.09.1553) tarihli belgenin aslı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde 8356 sayılı evrak olarak kayıtlıdır.

Fermanın Türkçe çevirisi:

“Mülk Allah'ındır.

Mübarek ferman verilmiştir ki, emirliğin sığınağı olan ve hükümetin yetkisini elinde bulunduran, mülk ve din için mükemmel olan Adilcevaz hâkimi Mustafa Bey, şahın cömert lütfu sayesinde başını dik tutsun ve itaat edilmesi gereken bu hükmün içeriğinden haberdar olduğu gün, Sarı Yusuf Yasavul'un eşliğinde Serkâr-ı Hassa-i Şerife'den gönderilmiş olan bir katar katırı Ahlat'ın kaliteli ve güzel elmalarıyla yükleyerek yüce dergâha nakletsin. Kaliteli ve iyi elmaların toplanarak gönderilmesine dikkat etsin ve bunları sınıra ulaştırarak geri dönmek üzere kendi adamını onlarla beraber yola çıkarsın. Bu konuda taksirat yapmasın.

960 senesinin Ramazan ayında yazıldı.

Elmanın ücretini, ismi geçen yasavuldan alsın. Bitti!”²⁷

²⁵Kioumars Ghereghlou, *a.g.m.*, p.109.

²⁶ Bu dönemde reaya onlarca vergi ödemek ve mükellefiyet taşımak zorundaydı. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: İlya Pavloviç Petruşevsky, *a.g.e.*, s.265-292; OktayEfendiyev, *a.g.e.*, s.39-46; Oktay Efendiyev, *Azerbaydjanskoye gosudarstvo Seferidov v XVI veke*. İzdatelstvo Elm, Baku, 1981, s.222-229; Ann Lambton, *a.g.e.*, s.207-209; Bert Fagner, “Social and Internal Economic Affairs”, *The Cambridge History of Iran*, Vol. 6 (The Timurid and Safavid Periods), Edited by Peter Jackson and Laurence Lockhart, Cambridge University Press, 1986, p.533-556.

²⁷Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak No. 8356; bkz.: Lajos Fekete; *a.g.e.*, No. 72, s.409-410; Philipps Universität (Marburg), *Persian Digital Archive*, <http://www.asnad.org/fa/document/852/> (erişim tarihi: 26.12.2016).

Mektupta dikkat çeken ilk konu, Ahlat elmasının Safevî sarayında özel bir rağbet görmesidir. Daha I. Şah İsmail döneminin tarihçisi İbrahim Emînî, “Fütûhât-ı Şâhî” isimli eserinde Ahlat’ı “cennet misali bir mekân” diye adlandırmakta ve orada yetişen elmanın gönül çekici olduğunu belirtmekteydi. 913 / 1507 yılında Şah İsmail, Ahlat’ta bulunduğu sıralarda Ahlat elmasının yetiştiği mevsim olduğu için kendisine oradan elma toplanmasını emretmişti²⁸. Ayrıca Kâtip Çelebi, Ahlat’ın elma ve kaysısı meşhur bağık bahçelik bir şehir olduğunu kaydeder²⁹.

Safevî idari teşkilatıyla ilgili olan yasavul ve Serkâr-ı Hassa-i Şerife gibi terimlerin açıklanması da fermanın muhtevasının anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Yasavul – Türkçemizdeki “yasa” kelimesinden alınmış olan bir terimdir. Yasavullar, şahın huzurunda emir ve hükümleri yerine getiren, icra eden kişilerdi. Onlar seferler sırasında atlı olarak şaha eşlik ediyor, bazen önemli haberlerin, fermanların ve mektupların ulaştırılması için ulak şeklinde gönderiliyor, altın veya gümüş renkli çomak taşıyorlardı. Safevî döneminde birkaç yasavul grubu vardı. Sohbet yasavulları sadece muteber emirlerin oğulları arasından seçilirdi. Safevîlerin ilk zamanlarında onların sayısı sekiz veya dokuz kişiden fazla olmazdı. Onlar şahın yaverleriydiler ve onun huzurunda bulunurlardı. Gûr (silah) yasavulları ise geceleri şahın sarayını korur, şah yolda giderken kalabalığın önünü keser, divan beyinin yürüttüğü mahkeme soruşturmaları sırasında asayişî gözetir, idam hükümlerini ve emlakın müsaderesini yerine getirir, suç işlemiş olan üst düzey devlet adamlarının hapsini gerçekleştirirlerdi. I. Şah İsmail’in 300 kişilik gûr yasavulları birliği vardı. XVII. yüzyılda ise onların sayısı 2 bin kişiye ulaşmıştı³⁰.

Serkâr-ı Hassa-i Şerife – şahın özel (hasa) mülkiyetini yöneten bir müdürlüktü³¹.

Fermanı ilginç kılan asıl husus, burada ismi geçen Adilcevaz hâkimi Mustafa Bey’in Safevî değil, Osmanlı yöneticilerinden birisi olduğudur. Zira Osmanlı kaynak ve vesikalarına göre, 959 / 1552 yılında Safevîlerin saldırılarına karşı Adilcevaz kalesi Sinan Paşa-zâde Mustafa Bey tarafından müdafaa edilmiş ve Şah Tahmasp burayı ele geçirememiştir³². Bu bilgiyi Safevî kaynakları da teyit etmektedirler. Bahsi geçen yıllarda Şah Tahmasp’ın korucu birliğinde görev yapan Safevî tarihçisi Hasan Bey Rumlu, “Ahsenü’t-Tevârîh” isimli eserinde 959

²⁸Namiq Musalı, *a.g.m.*, s.18-19.

²⁹Faruk Sümer, “Ahlat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, II. c., İstanbul, 1989, s.21.

³⁰Namiq Musalı, *I. Şah İsmail’in hâkimiyeti (“Târîh-i ‘Âlemârâ-yi Şâh İsmâ’il” eseri esasında)*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsü Yayınları, Bakü, 2011, s.317-319; Zülfiyye Veliyeva, *Safevî Devlet Teşkilatı (“Tezkiretü’l-Mülük”e göre)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.230-232.

³¹İlya Pavloviç Petruşevsky, *a.g.e.*, s.79, 115; Bert Fragner, *a.g.e.*, p.523.

³²Orhan Kılıç, *a.g.e.*, s.14.

/ 1552 yılının olaylarından söz ederken Yularkıstı Sinan Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in Osmanlıların Adilcevaz hâkimi olduğunun altını çiziyor. Adı geçen müverrihin verdiği bilgilere göre, Şah Tahmasp'ın ordusu Ahlat'tan Erciş'e doğru hareket ettiği sıralarda Adilcevaz kalesinin hâkimi olan Mustafa Bey, Safevî ordusuna baskın yapmak için bir grup askerini kaleden dışarıya göndermiş, fakat Kızılbaşlar onların çoğunu katletmişlerdi. Yine aynı yıl içinde Şah Tahmasp, Adilcevaz kalesi muhafızlarının maaşlarının ödenmesi için gönderilmiş olan Osmanlı altınlarını ele geçirmek üzere Bektaşoğlu adlı komutanını 150 kişilik birlikle Ahlat civarına sevk etmişti. Kızılbaşlara engel olmak için Adilcevaz hâkimi Mustafa Bey de 300 kişilik bir kuvvet göndermiş, vuku bulan çarpışmada 47 Osmanlı askeri öldürülmüştü³³.

Mektubun Müslümanlarca mübarek ay olarak kabul gören Ramazan ayında yazılması dikkat çekicidir. Zira bu dönemde Şah Tahmasp'ın bu mübarek ayı vesile kılarak, Osmanlı ile aralarındaki ilişkileri düzeltmeye çalıştığı görülür. Kanuni Sultan Süleyman'ın Nahçıvan seferine çıkmak üzere İstanbul'dan ayrıldığı Ramazan günlerinde (18 Ramazan 960 / 28 Ağustos 1553 tarihlerinden az önce) barış istemek için Şah Tahmasp tarafından elçi sıfatıyla gönderilmiş olan Seyyid Şemseddin Dilicânî onun huzuruna gelmiştir³⁴. Bu olaya paralel olarak Safevî hükümdarı, Mustafa Bey'e kendi yasavullarından (yaverlerinden) olan Sarı Yusuf'u yollamış ve ücretini almak karşılığında Ahlat elmaları göndermesini istemişti. Ancak Şah Tahmasp, Mustafa Bey'i kendine eşdeğer bir yönetici olarak görmediğinden dolayı ona normal mektup değil, ferman yazmayı tercih etmiştir. Aslında Safevî şahı, Ramazan ayını ve Ahlat elmasını bahane ederek, Osmanlı Devleti'nin gerek merkezî yönetimi ve gerekse de sınır yöneticileriyle ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Fakat bu ilk teşebbüsler hemen olumlu netice vermemiştir. Nitekim 961 / 1553-1554 yılının kış mevsiminde Dilicânî'nin barış misyonunun olumsuz cevapla Osmanlı sultanının huzurundan geri dönmesi üzerine Şah Tahmasp, Şehzade İsmail Mirza'yı Masum Bey Safevî ve Mühürdâr Şahkulu Halife'nin eşliğinde ordu ile Van gölü havzasına akın yapmaya göndermişti. Van, Vostan, Erciş ve Adilcevaz'ı yağmalayan Safevî askerleri ganimetlerle beraber geri dönmüşlerdi³⁵. Buna rağmen Seyyid Şemseddin Dilicânî'nin İstanbul'a ve Sarı Yusuf Yasavul'un Adilcevaz'a gönderilmesiyle başlatılmış olan diplomatik girişimlerin sürekli hal alması, 1555 yılında iki devlet arasında Amasya Muahedesi'nin imzalanmasında ve barışın sağlanmasında önemli rol oynamıştır.

³³ Hasan-ı Rumlu, *A Chronicle of the Early Safavids Being the Ahsanu't-Tawârîkh* (translated by C. N. Seddon), Oriental Institute, Baroda, 1934, p.164-165.

³⁴ Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas-ellerini Fethi (1451-1590)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s.217.

³⁵ Hasan-ı Rumlu, *a.g.e.*, p.167-168.

Sonuç

Makalemiz kapsamında ilk iki Safevî şahının Ahlat ve Adilcevaz'la ilgili Farsça yazılmış olan iki fermanını Türkçeye çevirerek, gerek tarihî arka plan ve gerekse de dönemin terminolojisi açısından incelemeye tabi tuttuk.

1514 tarihli ilk belge, bize o dönemde söz konusu bölgenin ekonomik durumunun iyi olmadığını ve halkın bu güzergâhı kullanan devlet yetkililerine, resmî heyetlere ve ordu birliklerine yüklü vergiler ödemek, onlar karşısında ağır mükellefiyetler yerine getirmek zorunda kaldığını gösterdi. Bu yüzden Şah İsmail bölge halkı üzerinden resmî yolculara hizmetle ilgili 6 çeşit vergi ve mükellefiyeti kaldırmak suretiyle ahalinin maddi durumunu iyileştirerek onların buradan göç etmesini engellemeyi ve belki de Osmanlı'ya karşı kaçınılmaz mücadele sırasında onların desteğini almayı amaçlamıştır.

1553 tarihli ikinci belge sadece bölge tarihi bakımından değil, genelde Safevî – Osmanlı ilişkileri çerçevesinde değerlendirilebilecek bir vesikadır. Ramazan ayında Osmanlı'nın Adilcevaz hâkimi Yularkıstı Sinan Paşa oğlu Mustafa Bey'e ferman gönderen Şah Tahmasp, ücretini almak şartıyla Ahlat'ın güzel elmalarından göndermesini istemiştir. Aynı zamanda başka bir elçisini Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna yollayan Safevî şahı, Osmanlı ile aralarındaki sorunu diplomatik yollardan çözmeye başlamıştır. Böylece söz konusu evrak, Ahlat elmasının Safevî sarayında sevildiğini göstermekle beraber, Amasya Antlaşması'na giden yolun bir kademesi olması açısından da önemlidir.

Kaynakça:

- Alizade, Abdülkerim; *Sotsialno-ekonomiçeskaya i politiçeskaya istoriya Azerbaydjana v XIII-XIV vv.*, İzdatelskiy dom “Kavkaz”, Baku, 2012.
- Efendiyev, Oktay; *Obrazovaniye Azerbaydjanskogo gosudarstva Sefevidov v naçale XVI veka*, İzdatelstvo Akademii Nauk, Baku, 1961.
- Efendiyev, Oktay; *Azerbaydjanskoye gosudarstvo Sefevidov v XVI veke*, İzdatelstvo Elm, Baku, 1981.
- Fekete, Lajos; *Einführung in die persische Paläographie: 101 persische dokumente* (Aus dem Nachlass des Verfassers herausgegeben von György Hazai), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- Fragner, Bert; “Social and Internal Economic Affairs”, *the Cambridge History of Iran*, Vol. 6 (The Timurid and Safavid Periods), Edited by Peter Jackson and Laurence Lockhart, Cambridge University Press, 1986, p.491-567.
- Ghereghlou, Kioumars; “Cashing in on Land and Privilege for the Welfare of the Shah: Monetisation of Tiyûl in Early Safavid Iran and Eastern Anatolia”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 68 (1),

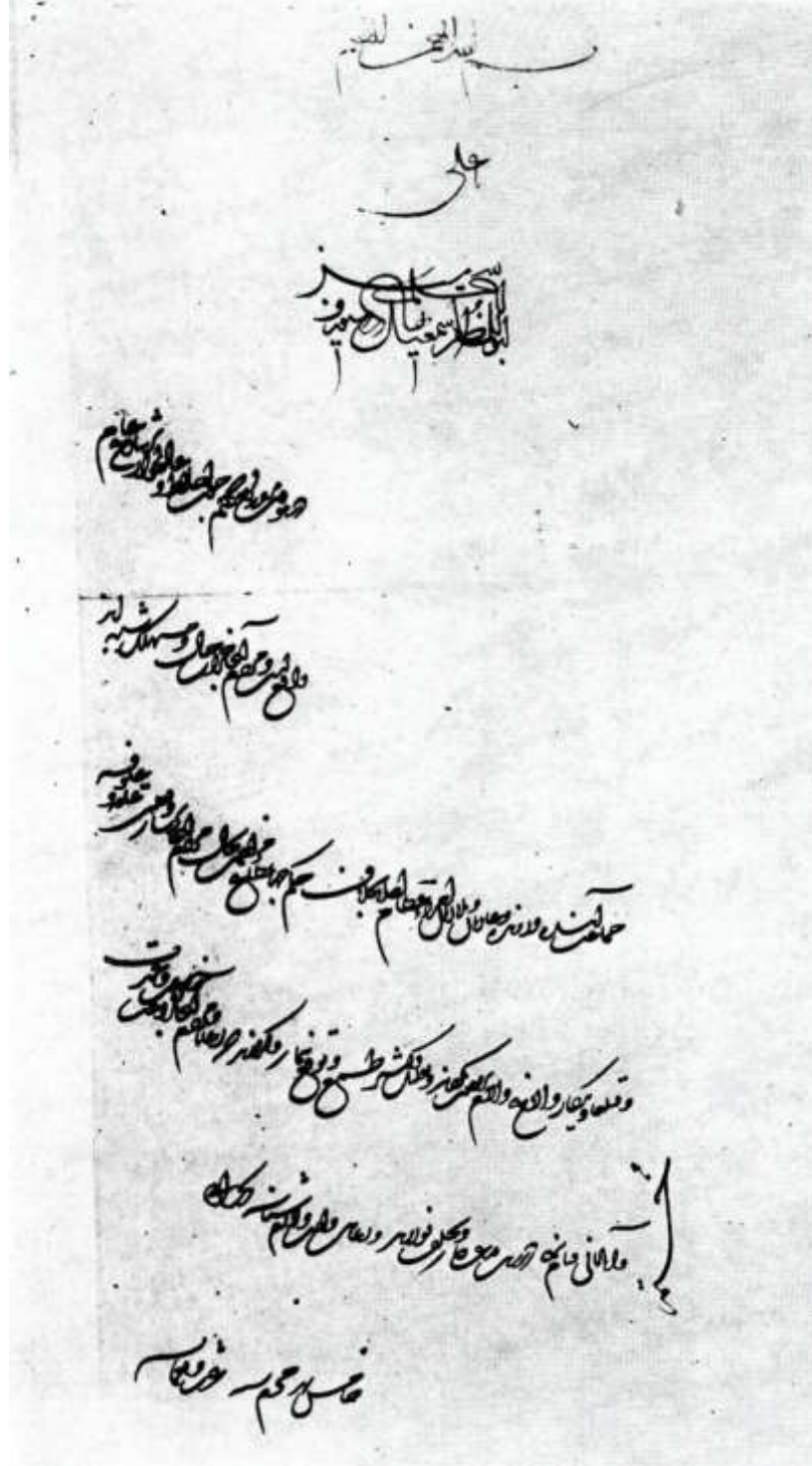
Budapest, 2015, p.87-141

<http://www.akademaii.com/doi/abs/10.1556/AOrient.68.2015.1.5> (erişim tarihi: 26.12.2016)

- Hasan-ı Rumlu; *A Chronicle of the Early Safavids Being the Ahsanu't-Tawârîkh*, Translated by C. N. Seddon, Oriental Institute, Baroda, 1934.
- Kılıç, Orhan; *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1606)*, Tamga Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Kırzioğlu, Fahrettin; *Osmanlıların Kafkas-ellerini Fethi (1451-1590)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- Küpeli, Özer; *Osmanlı – Safevî Münasebetleri (1612-1639)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Lambton, Ann; *Mâlik ve Zâri' der İran* (tercüme: Menûçeher Emîrî), Merkez-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1362 / 1983.
- Minorsky, Vladimir; “A Soyürghâl of Qâsim b. Jahângîr Aq-Qoyunlu (903/1498)”, *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, Vol. 9, No. 4 (1939), p. 927-960 – https://www.jstor.org/stable/607975?seq=1#page_scan_tab_contents (erişim tarihi: 26.12.2016)
- Musalı, Namiq; *I. Şah İsmail'in hâkimiyeti (“Târîh-i ‘Âlemârâ-yi Şâh İsmâ’il” eseri esasında)*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsü Yayınları, Bakü, 2011.
- Musalı, Namiq; “Safevî Kaynaklarına Göre I. Şah Tahmasp ve Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Ahlat ve Çevresinde Safevî – Osmanlı Savaşları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, Mayıs 2015, s.16-31 – <http://akademiktarihvedusunce.org/atdd/index.php/atdd/article/view/171/124> (erişim tarihi: 26.12.2016)
- Mustafayev, Şahin; *Vostoçnaya Anatoliya ot Akkoyunlu k Osmanskoy imperii*, Vostoçnaya Literatura, Moskva, 1994.
- Orucov, Alihaydar vd.; *Azerbaycan dilinin izahlı lugati*, IV c., Şark-Garb Neşriyatı, Bakü, 2006.
- Philipps Universität (Marburg); *Persian Digital Archive*, <http://www.asnad.org/fa/> (erişim tarihi: 26.12.2016)
- Petruşevsky, İlya Pavloviç; *Oçerki po istorii feodalnix otnoşeniy v Azerbaydjane i Armenii v XVI – naçale XIX vv.*, İzdatelstvo Leningradskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Leningrad, 1949.

- Sümer, Faruk; “Ahlat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, II. c., İstanbul, 1989, s.19-22.
- Türk Dil Kurumu; *Büyük Türkçe Sözlük*, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts (erişim tarihi: 26.12.2016)
- Türk Dil Kurumu; *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas (erişim tarihi: 26.12.2016)
- Veliyeva, Zülfiyye; *Safevî Devlet Teşkilatı (“Tezkiretü'l-Mülük”e göre)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

Ek: 1. - I. Şah İsmail'in 920 / 1514 tarihli fermanı,
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak 5831 (Fekete, Einführung, No. 50)

Ek: 2 - I. Şah Tahmasp'ın 960 / 1553 tarihli fermanı,
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak 8356 (Fekete, Einführung, No. 72)

